

voljna tvrdnja i po logici pogreška, koja se zove *petitio principii*. U ovoj se stvari poglavito o tom radi, barem je to zadaća filozofije, da ispita narav fenomena hipnotičkih, pa na temelju filozofskih načela pronade istinu, naime: da li su fenomeni hipnotički proizvod naravnih sila, ili nadnaravnih. O tom se radi. Dosada još nikom nije pošlo za rukom, da pronade bitnu razliku između jednih fenomena i drugih, a držim, da se to ni ne može. Dapače između jednih i drugih nema razlike. Među jednima i drugima imade takovih, koji se očito imadu pripisati nadnaravnoj sili, a za druge je to dvojbeno, dok opet nekoji su takove naravi, da bi ih mogla proizvesti sila naravska.

Ali drugo je pitanje, da li ove ili one fenomene mogu ili bi mogle proizvesti prirodne sile, a drugo je opet pitanje, da li te i te fenomene doista proizvodi sila prirodna, ili kakova nadprirodna moć. Ovo posljednje treba da riješi znanost nakon pomnog ispitivanja pojedinih slučajeva konkretnih. G. pisac, rekao bih, zaključivao je ovako: ovaj slučaj, što ga je Zitolo izveo, takov je, da bi se mogao protumačiti kao učinak prirodne sile. Ergo to je učinak prirodne sile. Ali logika veli: a posse ad esse non valet illatio. Zgrabi ti stvar konkretno: pomisli naime, tko se bavi hipnotizmom, kako je nastao, koja mu je genealogija, kako se proizvode učinci (ovisno o volji), koje su im kobne posljedice, za zdravlje tjelesno, za dušu, za čudoređe, za vjeru; — pa sve to kad promotriš, lako dolaziš do zaključka bez osobitog oštroumlja, da je to stvar nemoralna i zla, koja sa prirodnim silama nema saveza, uprav kao ni spiritizam.

Priznajem, kad bih hotio iscrpivo o tom predmetu govoriti i na svaku se poteškoću obazrijeti, valjalo bi napisati veliku knjžurinu. G. pisac neka mi oprost, što ne dijelim s njim isti nazor o toj stvari. Imade i drugo koješta u ovoj studiji, čemu bih mogao prigovoriti, ali već i ovo, što je navedeno, čini mi se mnogo. Za to završujem: Kakogod mi je drago, da je g. pisac napisao ovu studiju, tako mi je u drugu ruku žao, što mu moram mnogo toga da prigovorim. *Dr. Pazman.*

Materija i duša. Golemi napredak prirodne znanosti u minulna dva stoljeća iznio je neka pitanja, koja (izravno ili neizravno) zasižu u područje spekulativne filozofije. Znanstveni metod, kojim su se prirodne nauke poslužile u istraživanju i rješavanju tih pitanja, pa rezultati, do kojih se došlo, nametnuše

iznovice potrebu, da se revidira načelni snošaj između prirodne znanosti i filozofije. Pri tome su dosada najmjerodavniji zastupnici na obje strane jednodušno ustanovili, da se prirodne nauke i filozofija — kolikogod odjelito provode svoje zadaće prema zasebnim ciljevima — ipak međusobno podupiru i tako tvore jedinstvenu cjelinu našeg nazora o svijetu i životu. Ali bilo ih je, a imade i sada prirodoslovaca — i to su većinom oni „popularni“ — koji s djelomičnim poznavanjem prirodne znanosti, a redovno s nikakvim poznavanjem filozofije tvrde, da filozofiji uopće nema mjesta u okviru prave znanosti. Prema tome se sva ona pitanja, kojima se doslije bavila filozofija, imadu eliminirati iz naučnog istraživanja, ili se imade potražiti odgovor na ta pitanja jedino u prirodnoj znanosti. Usvojivši ovo stanovište zabacuju neki prirodoslovci po svom prirodoslovnom ukusu sve, što god se ne zove tvar i sila. Pitanja o Bogu, o duši, pa etička i druga filozofijska pitanja za ove prirodoslovce nijesu prijeporna, ona uopće ne postoje, jer se ne nalaze u okviru jedine znanosti — prirodoslovne.

Ovo stanovište pretpostavlja jedan logički izvod. Ako je sposobnost ljudskog spoznanja ograničena isključivo na osjetno opažanje, ako se predmet spoznajnog istraživanja nalazi jedino unutar osjetno-pojavnih granica, dakako da će u tom slučaju biti jalovo sve ono nastojanje, koje se ne bi osnivalo na osjetnom iskustvu. Svu filozofiju treba dosljedno zabaciti, ako pretpostavimo, da je osjetno iskustvo jedini izvor i metod svega znanstvenog doznavanja. Kako je vidjeti, filozofija gubi pravo na opstanak, čim usvojimo pretpostavku senzualističkog empirizma. Prema tome će filozofiji biti prvotna zadaća, da pozitivno izloži izvore i vrijednost ljudske spoznaje. Ova zadaća namijenjena je općoj noetici, pa za to je u noetici tražiti temeljno riješenje pitanja o snošaju između prirodnih nauka i filozofije.

Nama je ovdje nakana, da ogledamo gore navedeno stanovište u primjeni na psihološki problem. Treba nam re pomno pripaziti. Ono stanovište, koje pridaje znanstvenu vrijednost jedino prirodnim naukama, a zabacuje filozofiju, osniva se na pretpostavci, da je ljudska spoznaja (ne samo vezana, već upravo) ograničena na osjetila. Ova pretpostavka imade logičko ili noetičko značenje, koje se kao sustavni nauk zove senzualistički empirizam. Ako sad ovu pretpostavku primijenimo na

pojedina područja i pitanja filozofije, dobit ćemo nove, konkretne oblike onog općeg stanovišta. Tako n. pr. ako se polazeći s pretpostavke senzualističkog empirizma zabacuje teodiceja, nastaju nazori ateistički; s istog razloga ako tko zabaci racionalnu psihologiju, nastaje nazor, koji zovemo materijalizam. Nije dakle svako nijekanje filozofije materialističko, već se tako zove samo onaj nazor, koji istovjetuje psihičku i fizičku zbiljnost.

Neodrživost materialističkog nazora dokazati ćemo, ako ispitamo i odredimo razliku između fizičkih i psihičkih sadržaja u našem iskustvu. Pa ako ovim putem dodjemo do jasnog i razgovjetnog pojma o naravi duše, tad je logički opravdano, da psihologiju, u koliko imade zasebni, o prirodnoj nauci odjeliti predmet iskustvenog istraživanja, smatramo upravo tako znanstvenom disciplinom kao što su i sve prirodne znanosti.

Prirodne nauke istražuju one elemente, koji se nalaze u opsegu našeg osjetilnog iskustva. Pomoću osjetila opažamo boje, glasove, tvrdoću, gibanje itd. Ali nitko neće podvojiti, da osim ovih sadržaja, što ih primamo osjetnim opažanjem, naše iskustvo obiluje raznim drugim sadržajima, koji nijesu pristupni osjetnom zamjećivanju, kao što su čuvstvovanje, sudjenje, htijenje itd. Pita se: koje osebine pripadaju predmetima osjetnog iskustva za razliku od onih sadržaja, koji ulaze u opseg psihološkog istraživanja? Fizički sadržaji našeg iskustva pristupni su svačijem zamjećivanju, tako da ih svi ljudi mogu opažati, dočim one dogodjaje, što ih pojedinac usebno doživljuje, može da neposredno opaža samo on sâm. Drugi ljudi mogu tek po osjetnim nekim znakovima (dakle posredno ili neizravno) doznati za one sadržaje, koji su neposredno nazočni usebno opažanju.¹ Prema tomu se fizička odnosno psihička narav iskustvenih sadržaja diferencira na temelju posredne odnosno

¹ Izraz „usebno opažanje“ upotrebljujem namjesto „unutarnjeg opažanja“, jer izraz „unutarnji“ i „izvanjski“ označuju prostornu razliku, a psihička i fizička narav iskustvenih sadržaja nipošto se ne diferencira prema prostornim granicama našeg tijela. Za usebno ili neposredno opažanje, koje prati sve naše doživljaje u snu i na javi, imade u modernoj njemačkoj psihologiji fiksirani terminus „die Bewusstheit“ (ovaj izraz upotrebljuju poslije Natorpa J. Geysera, St. Witaseka, E. Dürra i dr.). Cjelokupnost svih onih sadržaja, koje neposrednim opažanjem doznajemo, sačinjava usebno iskustvo ili svijest (das Bewusstsein).

neposredne opažajnosti (Wahrnehmbarkeit). Otuda slijedi, da psihički objekti imaju karakter potpune individualnosti, pa i fizički predmeti (t. j. predmeti osjetnog opažanja) dobivaju psihičku narav u koliko su individualni. Tako se n. pr. psihologija bavi pitanjem o učinku komplementarnih boja t. j. psihologija istražuje one individualne uvjete, o kojima ovisi opažanje bijele boje u svezi s uzročnim djelovanjem crvene i zelene, žute i ljubičaste, modre i narančaste boje.

Fizičkim sadržajima našeg iskustva, rekosmo, ne pripada individualnost, jer ih svi ljudi mogu opažati. Ali čini se ipak, da je i osjetno iskustvo individualno: opažati osjetni koji predmet ne znači drugo nego imati individualnu činitbu opažanja, kojim stičemo jedan dio osjetnog iskustva. Da uzmognemo dakle individualnost zadržati kao značajku psihičkog iskustva, valja reći, da su psihički predmeti individualni upravo tako kao što i samo opažanje, dočim fizički predmeti nijesu individualni — i ako je osjetno opažanje individualno. Prema tome su psihički sadržaji imanentni samom činu opažanja, dočim su sadržaji osjetnog iskustva transeuntni tj. oni bivstvuju izvan individualnog opažanja, pa zato ih i mogu svi ljudi opažati.

Iz doslije rečenog razabiremo, da se oni predmeti iskustva ne mogu zvati psihički, koji se svojom egzistencijom ne nalaze u aktuelnom opažanju. Psihički pako zovu se jedino sadržaji neposrednog iskustva (= svijesti) tj. oni sadržaji, koji bivstvuju u samim činima kušnje (des Erfahrens) ili opažanja (des Wahrnehmens). Pita se sada: možemo li empirički odrediti vlastitosti neposrednog opažanja? Prije svega nam je ustanoviti činjenicu, da mnogostručni svijesni sadržaji sačinjavaju jedinstvenu cjelinu. Ova jedinstvenost iskustvenih sadržaja osniva se na jednoti samog opažanja. Kad bi naime opažanje bilo sastavljeno, kao što su višestruko sastavljeni objekti opažanja, bilo bi nemoguće isporodjivati opažene sadržaje i doznavati njihove napremice. Jednota opažanja je dakle psihološki (a ne logički!) uvjet za jedinstvenost imanentnih sadržaja. Ova jednota našeg opažanja jest individualna, to će reći, opažanje pojedinca imade svoje odjelito bivstvovanje od opažanja drugih ljudi. Ova osobitost opažanja slijedi otuda, što nijedan čovjek nije kadar vlastitim svojim opažanjem isporodjivati svjesne sadržaje kod drugih ljudi onako neposredno kao što sâm kod sebe. Napokon je usebno opažanje po naravi svojoj relativni bitak, jer ne znači

ništa drugo nego stanovitu svezu s iskustvenim objektima. Ovaj relativni karakter opažanja vodi nas do jednog veoma važnog posljетка. Svaka je nalme relacija u svom bivstvovanju ovisna o najmanje dva objekta ili relata, koji nijesu s relacijom isto- vetni. Bez relatâ ne može biti govora o kakovoj relaciji, pa zato relacija znači samo neki obzir jednog relata prema drugom. Prema tome nas i neposredno opažanje kao relativni bitak upu- ćuje na svoje relate. Jedan takav relat jesu mnogostručni oni sadržaji što ih opažamo, a drugi relat jest subjekat ili jastvo. Zbiljsko bivstvovanje jastva (duše) doznajemo dakle neposred- nim iskustvom: čim znademo za neposredno opažanje i čim znademo, da je ovo opažanje relativni bitak, eo ipso znademo, da moraju postojati oba relata toga opažanja.

U samom opažanju svjesnih sadržaja upoznajemo jastvo kao subjekat opaženih sadržaja. Na temelju neposrednog opa- žanja doznajemo o jastvu samo toliko, da zbiljski postoji, a da li tom jastvu pripadaju izvjesne vlastitosti, to opet možemo doznati, ako empiričkim putem istražimo razne druge relacije, koje u svijesti doživljujemo. Takove su relacije (osim nepo- srednog opažanja) mišljenje i htijenje, na temelju kojih izvo- dimo aktivnu narav duše. Ona mora da bude individualno jednovita, kao što je i sâmo neposredno opažanje, a prema tome se svi svjesni sadržaji, koji su imanentni opažanju, nalaze u samom jastvu. Analizujući narav svjesnih sadržaja možemo logički izvoditi narav jastva ili duše. Iz svega toga slijedi, da je duša upravo tako realna kao i svi svjesni događaji, da joj narav upoznajemo empiričkim putem, pa zato da je psihologija upravo tako znanstvena nauka, kaošto su i sve prirodne znanosti.

Da istinitost ovog zaglavka posvema utvrdimo proti ma- terijalizmu, treba da psihičku narav, kako smo ju izložili, na- pose još ogledamo u svezi s fizičkim bitkom. Osjetni predmeti (tjelesa) nalaze se u prostoru, pak im prema tome nužno pri- padaju predikati prostornih snošaja, kaošto su neka protežnost (oblik i veličina) i transientno gibanje. Tvarnim gibanjem uprav- ljaju zakoni mehanike i princip o uzdržanju energije. Na temelju protežnosti i gibanja nastaju realni snošaji medju tjelesima: ona se dotiču, zauzimlju svoje mjesto po zakonu nepronicanosti, svojim djelovanjem proizvode radnju itd. Tjelesnim vlastitostima uplivaju predmeti na osjetne organe, pa ih tako razni ljudi mogu opažati. Nipošto se pako ne može reći, da osjetni sadržaj o

protežnom predmetu proizvodi mehaničko gibanje kao što realna tjelesa. Jednako se ne može reći, da su osjetne kakvoće u duši crvene ili zelene boje, pa prema tome i ne može duša svjesnim svojim sadržajima uplivati na osjetne organe bilo u vlastitom svojem tijelu bilo kod drugih ljudi. Mehaničke radnje protežnih predmeta ne ravnaju se nikad prema onim svojstvima, koja se kod opaženih sadržaja u svijesti našoj nalaze, već ovise jedino o transsubjektivnim prostornim snošajima. Napokon nam razliku između protežnosti kao svjesne pojave i kao realne vlastitosti najbolje dokazuje ta činjenica, što opažajni sadržaji kod raznih ljudi nijesu mnogoputa u skladu s realnim protežnim snošajima. Otuda slijedi, da su protežne pojave u duši sasvim druge naravi nego što je realna protežnost zbiljskih tjelesa, pak se ni otuda ne dá izvesti jednakost duševne i tjelesne naravi. Duša je neprotežna tj. ona nije vezana na konkretne oblike zbiljskog prostora.

Duševno je pako djelovanje imanentno; a upravo Wundtovom zaslugom i napose nastojanjem vircburške škole istražena je empiričkim putem duševna energija, koja se očituje u nemehaničkom i neprostornom djelovanju (ispoređivaju, sudjenju, htijenju). Glavno je napokon to, da duša znade, što se u njoj zbiva, dočim bi materija prestala biti puka materija, kad bi si mogla biti svjesna svoga gibanja. Narav dakle ljudske duše sastoji u tom, što je ona individualni nosilac (supstrat) svjesnih sadržaja i ujedno subjekat, koji te sadržaje opaža te ih imanentno uzrokuje. Iz svega toga slijedi, da je apsurdno istovjetovati narav dvaju realnih bića, duše i materije, kojima pripadaju posve protuslovni predikati.

Time bih u najopćenitijim potezima označio onaj put, kojim psihologija izravno pobija materialistički nazor o duši. Napose empirički metod u modernoj psihologiji pruža joj neoborivo uporište proti svim materialističkim napadajima. A ipak — ovi materialistički napadaji nailaze i danas još na veliki odziv u širokim krugovima. „Nadje li se kakav popularni širitelj znanosti, koji psihičke pojave nazove refleksnim gibanjem, velika će se masa diviti jednostavnosti, kojom je riješio jedno od najtežih zagonetki u prirodi. Rijetko se uvidja, da pri tome na mjesto prvog problema stupa zapravo drugi, upravo tako neobjašnjeni problem. A još manje tko slutit, da se ova zamjena dviju zagonetki imade jednostavno svesti na pomanjkanje kri-

tičkog shvatanja, kojim popularni širitelj znanosti mnije na laku ruku protumačiti narav psihičkog procesa, a da sâm o tome nema ni pojma". Ove značajne riječi glasovitog fiziologa E. de Cyona (Gott und Wissenschaft, sv. I. str. 3.) najbolje nam iznose razloge širenju materialističkih nazora. Kad bi popularni širitelji znanosti bili prožeti pravom težnjom za spoznanjem istine, ne bi nikada širili one nauke, u kojoj nijesu nikako upućeni, niti bi s omalovažavanjem, a pogotovo ne s prezirom, odbacivali one nauke, koju su ponajbolji umnici zastupali ili se b rem njome ozbiljno bavili. Ako se u znanosti može što god prezirati, onda je prezira vrijedan jedino onakav način pisanja, kakav se nalazi u popularnom časopisu „Priroda“ (br. 5. str. 77. od god. 1915.). Kad bi ljude, koji su bili kadri napisati ono nekoliko redaka o jednomu od najtežih filozofijskih problema, vodili naučenjački motivi, barem bi u svojem neznanju pokazali nešto više rezerviranosti. Ali bahato potcjenjivanje onih nazora, koji se mogu smatrati mučno stečenim rezultatima filozofijskog umovanja, dokazuje samo, kako je E. de Cyon u punom pravu, kad tvrdi, da ovakovi popularni širitelji znanosti govore i pišu o stvarima, o kojima nemaju ni pojma.

Dr. S. Zimmermann.

Casus.

3. Prodaja blagoslovljenih krunica. Jedan je svećenik tvrdio, da se smiju prodavati blagoslovljene krunice. Drugi mu je odgovorio prema Noldinu (de praeceptis n. 186—188), da je to simonija i da se ne smiju prodavati. Na to je onaj prvi rekao, da bi to samo onda bila simonija, kad bi se blagoslovljene krunice skuplje prodavale nego li ne blagoslovljene. Quid in casu?

Valja razlikovati simoniam iuris divini i simoniam iuris ecclesiastici. Ona prva je prava simonija i za nju samo vrijedi poznata u moralci definicija: studiosa voluntas emendi vel vendendi pretio temporalis rem spiritualement aut spirituali adnexam. Res temporalis pako spirituali adnexa samo je onda materija simoniae iuris divini, ako je s duhovnom stvari spojena consequenter i concomitanter intrinsece; ako li je pak spojena concomitanter extrinsece i antecedenter, nije simonia iuris divini,